Animalele „cenușarelor" culturii Noua din perioada târzie a epocii bronzului de la Albiș/Kézdialbis–*Rétremenő* (județul Covasna). Analiză arheozoologică

Imola Kelemen[1]

Rezumat. Din perimetrul celor șase „cenușare" de la Albiș/Kézdialbis–Rétremenő au fost prelevate 114 resturi osteologice animale, iar pe baza analizei arheozoologice a acestora se conturează o comunitate Noua care practica creșterea animalelor, având ca specie preferată bovinele domestice. Multe fragmente poartă modificări ulterioare, urme de roadere, ardere și/sau tăieturi, ceea ce le conferă un aspect general de deșeu menajer. A fost identificat, de asemenea, un număr relativ mare de oase prelucrate și anume, șase omoplați crestați (patru de bovină, unul de cal, unul de porc), precum și un împungător dintr-o ulnă de bovină. Pe două oase de cai (o mandibulă și un pelvis) sunt vizibile urme patologice – fracturi vindecate. Grija și efortul necesare pentru a ține în viață un cal după o astfel de fractură demonstrează importanța speciei pentru comunitate.
Cuvinte-cheie: perioada târzie a epocii bronzului, cultura Noua, „cenușar", oase de animale, arheozoologie.

Animals of the Late Bronze Age Noua culture "ashmounds" from Albiș/Kézdialbis–*Rétremenő* (Covasna County). Archaeozoological analysis. 114 animal remains were found around the six "ashmounds" from Albiș/Kézdialbis–*Rétremenő*; their archaeozoological analysis outlines a Noua community that practiced animal husbandry with the main focus on domestic cattle. Later modifications are visible on many bones (gnawing, burning, and/or cutmarks), which gives them the general aspect of household waste. On the other hand, relatively many processed bones were found: six crenated scapulae (four cattle, one horse, and one pig), as well as an awl made of cattle ulna. Two horse bones bear pathological signs: a mandible and a pelvis were broken and distortedly healed. The fact that horses were cared for after such severe fracture proves the importance of the species for the community.
Keywords: Late Bronze Age, Noua culture, "ashmounds", animal bones, archaeozoology.

[1] Muzeul Secuiesc al Ciucului, România; kelemenimola@csikimuzeum.ro

CC BY NC SA

Cu ocazia cercetării de teren realizate la Albiș/Kézdialbis–*Rétremenő* (județul Covasna)[1], în toamna anului 2018, în zona celor șase „cenușare"[2] s-au descoperit 114 oase de animale (**Tab. 1**), care, în mare parte, aparțin bovinelor. Cu excepția câtorva fragmente prelucrate (un împungător și mai mulți omoplați crestați), majoritatea au aspect de deșeu menajer, multe piese purtând urme de modificări ulterioare, precum roadere, ardere și tăieturi/lovituri.

Material și metodologie

Materialul arheozoologic prelevat din „cenușarele" de la Albiș/Kézdialbis–*Rétremenő*, împreună cu materialul arheologic este inventariat în Muzeul Național Secuiesc din Sfântu Gheorghe.

În procesul de analiză a fragmentelor osoase, pentru determinarea genului și speciei am folosit atlasele, manualele și articolele larg cunoscute în arheozoologie, semnate de Schmid (1972), Hillson (1986, 1992) și Prummel (1988), precum și mica colecție de referință a Muzeului Secuiesc al Ciucului[3] din Miercurea Ciuc. Vârstele de sacrificare au fost estimate pe baza erupției și nivelului de uzură a dinților, descrise de Grant (1982), Payne (1984) și Wright *et alii* (2014), dar și pe baza nivelului de osificare a epifizelor oaselor lungi (Silver 1969). Pentru măsurarea oaselor întregi și/sau celor provenite de la indivizii adulți am folosit referința semnată de Driesch (1976), iar pentru determinarea calității de carne, cea semnată de Uerpmann (1973). Pentru identificarea urmelor artificiale, precum și ale modificărilor ulterioare există numeroase cărți și articole despre tafonomia oaselor de animale; în studiul de față au fost folosite următoarele: Andrews (1995), Huntley, Stallibrass (2000), Lyman (1994), Morlan (1984), O'Connor (2005). În categoria „modificări ulterioare" (**Tab. 2**) am inclus și trei piese cu urme de fierbere. Urmele de fierbere pe oasele de animale au fost studiate în repetate rânduri de mai mulți autori (Church, Lyman 2003; Lupo, Schmitt 1997; Roberts *et alii* 2002; Wandsnider 1997); deocamdată însă, nici prin metoda morfoscopică nu se pot identifica oasele fierte (vizuală sau prin pipăire), nici prin analize microscopice sau chimice. Cele trei fragmente analizate de la Albiș/Kézdialbis–*Rétremenő* aveau

[1] Pentru descrierea sitului, precum și pentru prezentarea și analiza materialului arheologic, vezi articolul semnat de Puskás József în volumul prezent.

[2] Am optat pentru folosirea ghilimelelor, deoarece s-a demonstrat că „cenușarele", de fapt, nu sunt formate din cenușă, cum s-a crezut înainte (Dietrich et alii 2018, p. 573-574). Pentru o opinie diferită, vezi Wittenberger 2013, p. 168.

[3] Până recent nu s-a putut vorbi despre o colecție de referință arheozoologică în Muzeul Secuiesc al Ciucului din Miercurea Ciuc, însă în ultimul an, pe calea unor concursuri, proiecte naționale și internaționale, am inițiat formarea unui laborator de arheozoologie și am început colectarea/achiziția unor schelete întregi și părțiale aparținând în special faunei locale. În prezent avem la dispoziție o colecție de referință de circa o sută de piese.

culoarea galbenă, se simțeau mai „gresate" la pipăit, aveau un aspect translucid și emiteau un sunet sticlos atunci când erau lovite. Aceste observări și constatări sunt subiective, pur personale, și rog cititorul să le trateze corespunzător.

Analiza arheozoologică a resturilor

Bovinele domestice întrunesc o majoritate absolută în lot, aproape trei sferturi (72,4%) din totalul rămășițelor aparținându-le. Ele dictează, de asemenea, varietatea părților scheletice, celelalte specii oferind oase numai din zone corporale deja reprezentate de vite (**Tab 3**). Potrivit numărului de resturi descoperite, caii și suinele sunt specii prezente într-o proporție similară (14,3%, respectiv 12,4 %), un singur specimen dintre cele descoperite aparținând ovicaprinelor (0,9%) – un calcaneu provenind din „cenușarul" nr. 5.

Important de amintit sunt două fragmente cu urme patologice provenite de la cai și anume, un pelvis și o mandibulă, amândouă fiind fracturate *intravitam* și vindecate spectaculos de vicios (**Pl. 3/2-3**). Din nefericire, nu putem determina dacă acestea aparțin aceluiași individ. În orice caz, cele două oase fracturate sunt părți anatomice vitale în supraviețuirea oricărui animal, unul fiind indispensabil în mobilitate, iar celălalt, în procesul fiziologic de nutriție. Totuși, este evident că acești cai răniți nu au fost sacrificați după accidentare, ci au fost destul de importanți ca să fie păstrați în viață și vindecați.

Taxon	C1/A1	C2/A1	C3/A3	C4/A4	C5/A5	C6/A6	Total	%
Bos taurus (bovină/cattle)	18	15	13	14	13	3	76	72,4
Equus caballus (cal/horse)	1	6	2	2	3	1	15	14,3
Sus scrofa (porc/pig)	1	2	2	1	2	5	13	12,4
Ovis aries (oaie/sheep) / *Capra hircus* (capră/goat)	-	-	-	-	1	-	1	0,9
Mamifere determinate / Identified mammals	**20**	**23**	**17**	**17**	**19**	**9**	**105**	**100**
Mamifere de talie mare / Large sized mammals		1	2		3	1	7	
Total mamifere / mammals	20	24	19	17	22	10	112	
Unio sp. (scoici/clams)					2		2	
Total fragmente / Total specimens	**20**	**24**	**19**	**17**	**24**	**10**	**114**	

Tab. 1. Lista faunistică întocmită conform materialului arheozoologic descoperit la Albiș/Kézdialbis–*Rétremenő*
Table 1. List of animal remains at Albiș/Kézdialbis–*Rétremenő*

Printre resturile de animale s-au identificat și câteva oase prelucrate: un împungător confecționat dintr-o ulnă de bovină (**Pl. 3/1**), respectiv cinci omoplați crestați, dintre care trei de bovină, unul de cal și altul de porc (**Pl. 1-2**). Pe omoplatul de porc nu sunt atât de evidente crestăturile în jurul cavității glenoide precum pe cele provenite de la mamiferele de talie mai mare; nici specia nu este atât de des folosită în confecționarea acestui tip de unelte. Totuși, după examinarea detaliată a fragmentului, îl considerăm ca făcând parte din această categorie de piese caracteristice epocii bronzului.

În zona **„cenușarului" nr. 1** s-au descoperit 20 de resturi de animale, din care 18 provin de la bovine, una de la cal și una de la porc. Printre fragmentele de bovine găsim indivizi juvenili, subadulți și adulți, resturile provenind mai mult din zonele cărnoase ale animalului, multe purtând urme de tăieturi, urme de ardere și urme de dinți ale unor carnivore (**Tab.2**). Se observă spargerea deliberată a oaselor lungi (femur, humerus și radius) pentru extragerea măduvei. Oasele de bovină au fost folosite, de asemenea, pentru confecționarea uneltelor, o ulnă fiind transformată într-un împungător (**Pl. 3/1**), iar o scapulă dreaptă, într-un așa-numit omoplat crestat (**Pl. 1/1**).

În zona **„cenușarului" nr. 2** s-au găsit 24 fragmente de oase de animale, dintre care 15 aparțin bovinelor (subadulți și adulți), șase provin de la cai (cel puțin un mascul), două de la suine (subadulți) și doar unul de la un mamifer de talie mare, nedeterminat. Multe dintre rămășițe sunt roase de carnivore (inclusiv două provenite de la cai), iar unele sunt tăiate sau arse. Două scapule de bovină, amândouă stângi, sunt omoplați crestați (**Pl. 1/2-3**), iar două dintre oasele provenite de la cai (un pelvis și o mandibulă) poartă urme patologice – au suferit fracturi și s-au vindecat (**Pl. 3/2-3**). Aceste piese pun în evidență importanța cailor ca animal de tracțiune/povară/companie, aceştia fiind destul de importanți ca să fie ținuți în viață și îngrijiți după leziuni atât de serioase.

În perimetrul **„cenușarului" nr. 3** au fost descoperite 19 fragmente osoase: două de la cai, două de la suine și două de la mamifere de talie mare nedeterminate, restul provenind de la bovine domestice, mai ales din zonele musculoase ale unor indivizi juvenili și adulți. În cazul fragmentelor provenite de la bovine, două au fost roase de carnivori, iar altele două au fost arse. În cazul unei tibii am observat un aspect gresat și translucid, despre care credem că ar fi putut rezulta în urma fierberii cărnii/osului, înaintea ca acesta să fie spart pentru obținerea măduvei. Fragmentele osoase ale cailor și suinelor nu prezintă urme ale unor modificări ulterioare, cu excepția unei scapule de porc, care, chiar dacă nu atât de evidente ca cele provenite de la bovine, prezintă urme care ne determină să o includem în categoria omoplaților crestați (**Pl. 2/1**).

Taxon	Roadere/ Gnawing	Tăiere/ Cutmarks	Ardere/ Burning	Fierbere/ Boiling	Total	%
Bos taurus (bovină/cattle)	19	16	13	3	51	61,1
Equus caballus (cal/horse)	4	2			6	40
Sus scrofa (porc/pig)	1		6		7	53,8
TOTAL (fragmente determinate/ identified specimens)	**24**	**18**	**19**	**3**	**64**	**61**

Tab. 2. Modificări ulterioare în materialul de la Albiș/Kézdialbis–*Rétremenő*
Table 2. Artificial bone alterations in the material from Albiș/Kézdialbis–*Rétremenő*

În **„cenușarul" nr. 4** au fost găsite 17 fragmente de oase, dintre care două provenite de la cai, unul de la un porc adult, iar restul, de la bovină domestică. Resturile bovinelor provin, în mare parte, din zone mai puțin cărnoase ale corpului, de la indivizi juvenili și subadulți. Patru piese au fost arse, una poartă urme de tăieturi, iar șase resturi prezintă urme de roadere. O scapulă de bovină de pe partea stângă este crestată (**Pl. 2/2**).

În zona **„cenușarului" nr. 5** s-au descoperit 24 de resturi de animale, dintre care două sunt fragmente de scoică, trei provin de la un mamifer de talie mare nedeterminat, un calcaneu de la o oaie sau o capră juvenilă, două fragmente ale unor oase de porc, trei fragmente de cal (un subadult și o piesă care este un omoplat crestat – **Pl. 2/3**); restul provin de la bovine juvenile (subadulți și adulți) și prezintă numeroase urme de roadere și câteva tăieturi.

În aria **„cenușarului" nr. 6** au fost descoperite 10 oase de animale. În acest caz, bovinele sunt în minoritate (doar trei fragmente, nici unul de calitatea A de carne), majoritatea resturilor fiind de porc (cinci) și cal (unul), la care adăugăm un mamifer nedeterminat de talie mare. Toate fragmentele de porc și unul provenit de la o bovină erau arse, iar o mandibulă de bovină, roasă.

Concluzii și discuții

Cu toate că în zona celor șase „cenușare" de la Albiș/Kézdialbis–*Rétremenő* a fost descoperit un număr relativ mic de oase de animale (numai 105 resturi determinate ca gen și specie), se conturează o comunitate care a practicat creșterea animalelor, având ca specie preferată bovinele domestice. Resturile de bovine indică prezența unor indivizi care pot fi încadrați în aproape toate clasele de vârstă, ceea ce sugerează o creștere a vitelor/bovinelor atât pentru produsele primare (de ex., carne), cât și pentru cele secundare (de ex., munci agricole). Multe oase poartă modificări ulterioare, adică urme de roadere, ardere, fierbere și/sau tăieturi, fragmentele provenite de la acestea având un aspect de deșeu menajer. Multe fragmente din zonele cărnoase ale animalelor (humerus, femur, radius,

tibie) au fost clar sparte pentru a obține măduva din ele, în unele cazuri credem că acestea poartă și urme de fierbere. Oasele bovinelor erau potrivite și pentru confecționarea uneltelor; s-au găsit patru omoplați crestați („cenușarele" nr. 1, nr. 2 și nr. 4) și un împungător confecționat dintr-o ulnă („cenușarul" nr. 1). Caii și suinele apar în proporții similare în lot, însă numărul resturilor acestora este mult sub cel al bovinelor. Între cai s-a identificat un individ mascul și un individ subadult (poate fi același individ sau pot fi doi indivizi diferiți). Pe două oase sunt vizibile urme patologice, adică fracturi vindecate, situație valabilă pentru o mandibulă și un pelvis. Grija cu care se ține în viață un cal după o astfel de fractură de os demonstrează importanța speciei pentru comunitate. Numai un singur os de cal prezintă o tăietură de mărime mare și numai câteva fragmente sunt roase (cel mai probabil de către câini), urme care, din păcate, nu oferă informații clare despre consumarea cărnii de către membrii acestei comunități. O scapulă de cal este transformată în omoplat crestat („cenușarul" nr. 5). Între fragmentele suinelor găsim subadulți și adulți, cu relativ puține urme de roadere; însă aproape jumătate din aceste resturi sunt arse. Fiind specia tipic crescută pentru grăsime și carne, presupunem și în acest caz folosirea primordială a acesteia în alimentație. Una dintre scapulele de porc este presupusă a fi o piesă caracteristică pentru cultura Noua – un omoplat crestat. Pe baza singurului fragment de oaie sau capră – un calcaneu provenit de la un individ juvenil – am putea presupune mai multe feluri de strategii de exploatare a cornutelor mici, însă considerăm că această piesă reprezintă prea puțin pentru a trage concluzii precise.

Atât literatura de specialitate românească, cât și cea internațională sunt relativ bogate în informații privind interpretarea omoplaților crestați (Morintz 1977; Andrițoiu, Vasiliev 1993; Northe 2001; El Susi 2002; Beldiman 2002a; Beldiman 2002b; Rotea 2009; Lazăr 2011; Morgenstern 2011; Beldiman-Sztancs 2013; Beldiman-Sztancs 2014; Beldiman-Sztancs 2015; Sava 2014, etc.), însă cea mai sistematică abordare se găsește în lucrarea semnată de A. Bălășescu și L. Dietrich (Bălășescu, Dietrich 2009, p. 31), care exclude utilizarea exclusivă a acestor piese ca răboj și ștampile și înclină mai degrabă spre teoria conform căreia acești omoplați erau unelte pentru prelucrarea pielii, în faza netezirii părții interioare a pieilor, după jupuire și uscare. În cartea semnată de S. Berecki despre situl de epoca bronzului de la Luduș (Berecki 2016), după o analiză metodologică strictă a urmelor de folosință, C. Beldiman și D.-M. Sztancs ajung la aceeași concluzie (Berecki 2016, p. 115-119).

Pentru o înțelegere mai bună a „cenușarelor" de la Albiș/Kézdialbis–*Rétremenő* și a economiei animaliere a comunității Noua din sud-vestul Transilvaniei în general, este absolut recomandată o cercetare sistematică a sitului, din care ar putea

rezulta un material arheologic și arheozoologic mai bogat, oferind posibilitatea conturării și reconstituirii vieții cotidiene a acestei populații.

Bibliografie

Andrews 1995: P. Andrews, *Experiments in taphonomy*, în Journal of Archaeological Science, 22 (2), p. 147–53.

Andrițoiu, Vasiliev 1993: I. Andrițoiu, I.-V. Vasiliev, *Câteva considerații privind cultura Noua în Transilvania*, Apulum XXVII–XXX, Alba Iulia, 1993, p. 121-146.

Bălășescu, Dietrich 2009: A. Bălășescu, L. Dietrich, *Observații privind utilizarea omoplaților crestați din cultura Noua, pe baza materialului de la Rotbav, jud. Brașov*, Analele Banatului, SN., Arheologie - Istorie XVII, 2009, p. 31-44.

Beldiman 2002a: C. Beldiman, *Industria materiilor dure în așezarea aparținând culturii Noua: privire generală*, Cronica Cercetărilor Arheologice. Campania 2001, 2002, p. 249-345.

Beldiman 2002b: C. Beldiman, *Vârfuri de săgeți din materii dure animale în așezarea culturii Noua de la Zoltan, jud. Covasna*, Angustia 7, 2002, p. 115-152.

Beldiman, Sztancs 2013: C. Beldiman, D.-M. Sztancs, *Negrilești, com. Negrilești-Curtea Școlii. Industria materiilor dure animale descoperită în campania 2012*, Cronica Cercetărilor Arheologice. Campania 2012, 2013, p. 172-173.

Beldiman, Sztancs 2014: C. Beldiman, D.-M. Sztancs, *Negrilești, com. Negrilești-Curtea Școlii. Industria materiilor dure animale descoperită în campania 2013*, Cronica Cercetărilor Arheologice. Campania 2013, 2014, p. 194-197.

Beldiman, Sztancs 2015: C. Beldiman, D.-M. Sztancs, *Negrilești, com. Negrilești-Curtea Școlii. Industria materiilor dure animale descoperită în campania 2014*, Cronica Cercetărilor Arheologice. Campania 2014, 2015, p. 218-223.

Berecki 2016: S. Berecki, *The Bronze Age Site from Luduș*, Bibliotheca Musei Marisiensis X, 2016, Cluj-Napoca.

Church, Lyman 2003: R. Church, L. Lyman, *Small fragments make small differences in efficiency when rendering grease from fractured artiodactyl bones by boiling*, în Journal of Archaeological Science, 30, p. 1077-1084.

Dietrich *et alii* 2018: L. Dietrich, A. Bălășescu, O. Dietrich, *Deciphering Feasting in the Late Bronze Age Settlement of Rotbav, Transylvania,* European Journal of Archaeology 21, 4, 2018, p. 572-589.

Driesch 1976: A. von den Driesch, *A Guide for the Measurement of Animal Bones from Archaeological Sites*, Peabody Museum Bulletin I, Harvard University, 1976, p. 1-137.

El Susi 2002: G. El Susi, *Cercetări arheozoologice și etnografice în așezarea din epoca bronzului (cultura Noua) de la Zoltan (jud. Covasna)*, Angustia 7, 2002, p. 153-174.

Grant 1982: A. Grant, *The use of tooth wear as a guide to the age of domestic ungulates*, în B. Wilson, C. Grigson, S. Payne (Eds.), *Ageing and sexing animal bones from archaeological sites*, Oxford, Archaeopress, British Archaeological Reports: International Series, 109, p. 91-108.

Hillson 1986: S. Hillson, *Teeth,* Cambridge, Cambridge University Press.

Hillson 1992: S. Hillson, *Mammal bones and teeth,* London, UCL.

Huntley, Stallibrass 2000: J. P. Huntley, S. Stallibrass (Eds.), *Taphonomy and interpretation,* Oxford, Oxbow Books.

Lazăr 2011: M. Lazăr, *Omoplați crestați din os în cadrul culturii Noua din România*, în: F. Ciuleanu, I. Oprea (eds.), *Două decenii de arheologie studențească la Alba Iulia. Volum omagial*, Caietele CIVA 1, Alba Iulia, 2011, p. 201-263.

Lupo, Schmitt 1997: K. Lupo, D. Schmitt, *Experiments in bone boiling: nutritional returns and archaeological reflections*, în Anthropozoologica, 25-26, p. 137-144.

Lyman 1994: L. Lyman, *Vertebrate taphonomy,* Cambridge, UK, Cambridge University Press.

Morgenstern 2011: P. Morgenstern, *Typical hide working tools from the late Bronze Age of Moldova*, în: J. Baron, B. Kufel-Diakowska (eds.), *Written in Bones. Studies on technological and social contexts of past faunal skeletal remains*, Uniwersytet Wrocławski, Instytut Archeologii, Wrocław, 2011, p. 165-172.

Morintz 1977: S. Morintz, *Câteva considerații cu privire la complexul cultural Sabatinovka-Coslogeni-Noua*, Peuce 6, 1977, p. 23–29.

Morlan 1984: R. Morlan, *Toward the definiton of criteria for the recognition of artificial bone alterations*, în Quaternary Research, 22, p. 160-171.

Northe 2001: A. Northe, *Notched Implements made of Scapulae – Still a Problem*, în: A. Choyke, L. Bartosiewicz (eds.), *Crafting Bone: Skeletal Technologies through Time and Space. Proceedings of the 2nd Meeting of the (ICAZ) Worked Bone Research Group Budapest, 31 August - 5 September 1999*, British Archaeological Reports 937, 2001, p. 179-184.

O'Connor 2005: T. O'Connor, *Biosphere to lithosphere: New studies in vertebrate taphonomy,* Oxford, Oxbow Books.

Payne 1984: S. Payne, *The use of early 19th century data in ageing cattle mandibles from archaeological sites and the relationship between the eruption of* M_3 *and* P_4, în Circaea. The Journal of the Association ffor Environmental Arcaheology, 2, p. 77-82.

Prummel 1988: W. Prummel, Distinguishing features on postcranial skeletal elements of cattle, *Bos primigneius f. taurus,* and red deer, *Cervus elaphus*. *Schriften aus der Archäologisch-Zoologischen Arbeitsgruppe Schleswig-Kiel* 12.

Roberts et al. 2002: S. J. Roberts, C. Smith, A. Millard, M. Collins, *The taphonomy of cooked bone: characterizing boiling and its physicho-chemical effects*, în Archaeometry, 44, p. 485-494.

Rotea 2009: M. Rotea, *Pagini din preistoria Transilvaniei. Epoca bronzului*, 2009, Cluj-Napoca.

Sava 2014: E. Sava, *Așezări din perioada târzie a epocii bronzului în spațiul pruto-nistrean (Noua-Sabatinovka)*, Biblioteca Tyragetia XIX, Chișinău, 2014.

Schmid 1972: E. Schmid, *Atlas of Animal Bones,* Amsterdam, Elsevier.

Silver 1969: I. A. Silver, *The ageing of domestic animals*, în D. Brothwell, E. Higgs (Eds.), *Science in archaeology*, London, Thames and Hudson, p. 283-302.

Uerpmann 1973: H. Uerpmann, *Animal Bone Finds and Economic Archaeology: A Critical Study of 'Osteo-Archaeological' Method*, în *Theories and Assumptions,* World Archaeology, 4, p. 307-322.

Wandsnider 1997: L. Wandsnider, *The roasted and the boiled: food compsition and heat treatment with special emphasis on pit-hearth cooking*, în Journal of Anthropological Archaeology, 16, p. 1-48.

Wittenberger 2013: M. Wittenberger, *Câteva considerații privind cenușarele culturii Noua,* în: B. P. Niculică, D. Boghian (eds.), *Semper Fidelis in Honorem Magistri Mircea Ignat,* Suceava, 2013, p. 167-174.

Wright *et alii* 2014: E. Wright; S. Viner-Daniels; M. Parker Pearson; U. Albarella, *Age and season of pig slaughter at Late Neolithic Durrington Walls (Wiltshire, UK) as detected through a new system for recording tooth wear*, în Journal of Archaeological Science, 52, p. 497-514.

Parte scheletică / Skeletal part	B	E	S	OC	MM	U	Total	„Cenușarul” nr. / „Ashmound” no.					
								1	2	3	4	5	6
Cranium	2						**2**	1B	1B				
Maxilla	1		2				**3**			1B 1S	1S		
Mandibula	8	1	1				**10**	2B 1S	2B 1E	2B		1B	1B
Dens	4	3					**7**		2E	1B 1E	2B		1B
Atlas	1						**1**		1B				
Axis	1						**1**					1B	
Scapula	5	1	3				**9**	1B	2B 1S	1B 1S	1B	1E 1S	
Humerus	4		1				**5**	1B			2B	1B	1S
Radius	3		1				**4**	1B				2B 1S	
Ulna	3		2				**5**	1B	1S			2B	1S
Pelvis	9	1					**10**	1B	3B 1E	3B	1B	1B	
Femur	4	2					**6**	2B	1B	1E	1E	1B	
Tibia	4	1	1				**6**		1B 1E	2B	1B		1S
Astragalus	2	2					**4**	1B		1B	1E	1E	
Calcaneus	3	1		1			**5**		1B		2B	1E 10C	
Tarsale	1						**1**					1B	
Metacarpus	5	1					**6**	1B 1E	1B	2B		1B	
Metatarsus	4						**4**		2B		2B		
Metapodium	1		1				**2**						1B 1S
Ph.1.	4	2					**6**		1E		2B	2B	1E
Ph.2.	1						**1**	1B					
Costae	5		1		2		**8**	4B		2MM	1B		1S
Vertebrae					1		**1**		1MM				
Ossa longa	1				4		**5**	1B				3MM	1MM
Unio sp.						2	**2**					2U	
Total	**76**	**15**	**13**	**1**	**7**	**2**	**114**	**20**	**24**	**19**	**17**	**24**	**10**

Tab. 3. Distribuția resturilor animale pe specii conform părților scheletice și pe „cenușarele” în care au fost descoperite

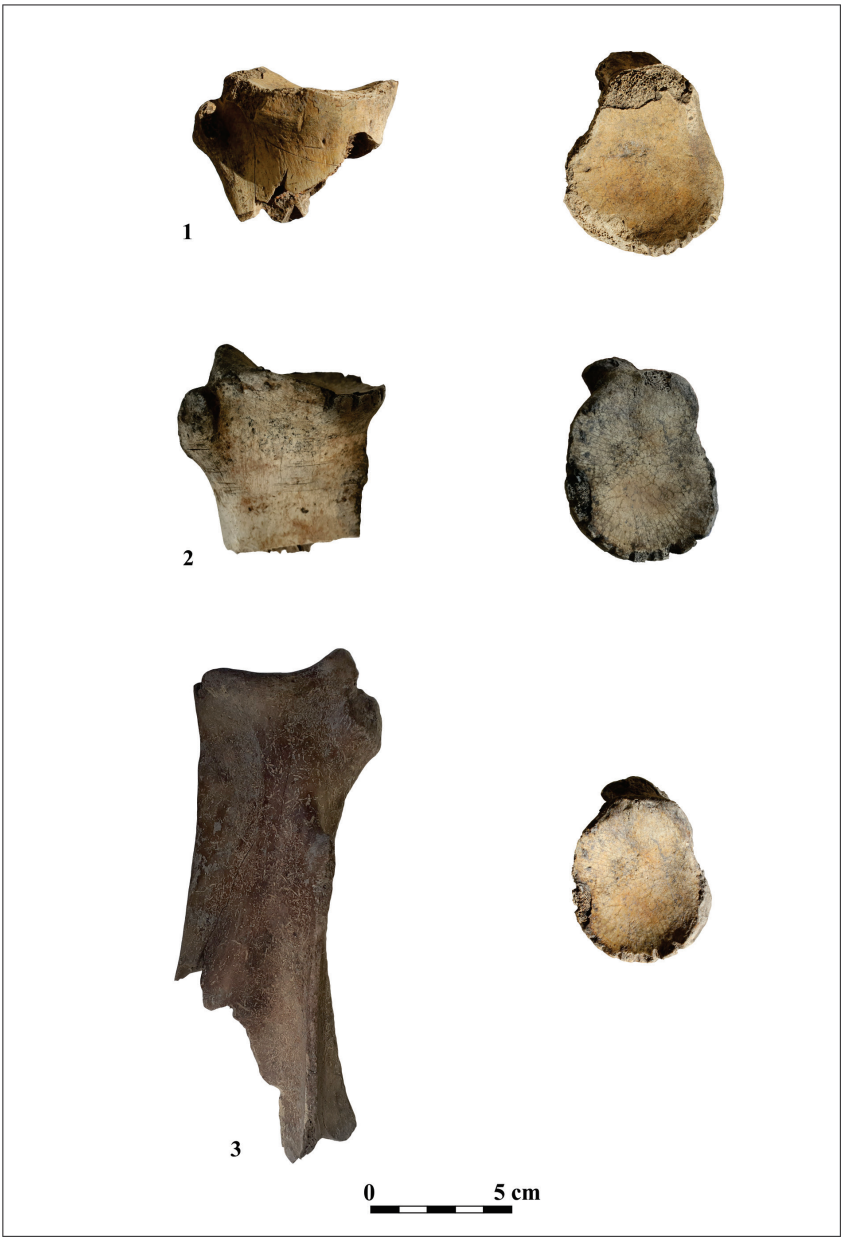
Table 3. The distribution of animal remains according to the species, the skeletal parts and the “ashmounds” where they were discovered

(Abrevieri/Abbreviations: B – *Bos taurus*/bovină/cattle, E – *Equus caballus*/cal/horse, S – *Sus scrofa*/porc/pig, OC – *Ovis aries* sau *Capra hircus*/oaie sau capră/sheep or goat, MM – mamifer de talie mare/large sized mammal, U – *Unio* sp./scoici/clams)

	„Cenușar" nr. „Ashmound" no.				
Corn/Horn		**Diam.max.**	**Diam.min.**		
Bos taurus	1	44,8	29,7		
M3 mandibular		**GL**	**GB**		
Bos taurus	1	34,5	14,2		
Scapula		**GLP**	**SLC**	**LG**	**BG**
Sus scrofa	3	37,2	26	29,8	24,2
Humerus		**Bd**	**BT**		
Sus scrofa	6	39,3	33,4		
Radius		**Bp**	**BFp**		
Bos taurus	1	85,1	78,8		
Bos taurus	5	85	78,9		
Pelvis		**LA**			
Bos taurus	4	54,8			
Femur		**DC**			
Bos taurus	2	38,7			
Tibia		**Bd**	**BFd**		
Bos taurus	2	66,3	58		
Bos taurus	4	53,3	47		
Equus caballus	2	79,5	63,2		
Astragalus		**LmT**	**GB**	**GH**	**BFd**
Equus caballus	4	57,4	57	58,2	47,3
Metacarpus		**Bp**	**Bd**		
Bos taurus	1		72		
Bos taurus	5	66,2			
Equus caballus	1		48,3		
Ph. 1.		**SD**			
Equus caballus	2	38,6			

Anexa 2. Date biometrice ale materialului de la Albiș/Kézdialbis–*Rétremenő,* în mm (după Driesch 1976)

Annexe 2. Biometrical data in the material from Albiș/Kézdialbis–*Rétremenő*, in mm-s (after Driesch 1976)

Pl. 1. Omoplați crestați din „cenușarele” nr. 1 (1) și nr. 2 (2-3). 1. Scapulă dreaptă de bovină domestică în vedere medială (1a) și distală (1b). 2. Scapulă stângă de bovină domestică în vedere medială (2a) și distală (2b). 3. Scapulă stângă de bovină domestică în vedere laterală (3a) și distală (3b)

Pl. 1. Crenated scapulae from “ashmounds” no. 1 (1) and no. 2 (2-3). 1. Medial (1a) and distal (1b) view of a cattle’s right scapula. 2. Medial (2a) and distal (2b) view of a cattle’s left scapula. 3. Lateral (3a) and distal (3b) view of a cattle’s left scapula

Pl. 2. Omoplați crestați din „cenușarele" nr. 3 (1), nr. 4 (2) și nr. 5 (3). 1. Scapulă stângă de porc în vedere laterală (1a) și distală (1b). 2. Scapulă stângă de bovină domestică în vedere medială (2a) și distală (2b). 3. Scapulă dreaptă de cal în vedere medială (3a) și distală (3b)
Pl. 2. Crenated scapulae from "ashmounds" no. 3 (1), no. 4 (2) and no. 5 (3). 1. Lateral (1a) and distal (1b) view of a pig's left scapula. 2. Medial (2a) and distal (2b) view of a cattle's left scapula. 3. Medial (3a) and distal (3b) view of a horse's right scapula

Pl. 3. Împungător (1) dintr-o ulnă dreaptă de bovină domestică din „cenușarul” nr. 1. și fragmente de oase cu urme patologice: pelvis (2) și mandibulă (3) de cal fracturat și vindecat din „cenușarul” nr. 2

Pl. 3. Awl (1) made of a cattle's right ulna from "ashmound" no. 1, and pathological animal bones, fractured and healed pelvis (2) and mandibula (3) of a horse from "ashmound" no. 2